

УДК 159.922.76-056.264:159.953

Педагогічна та вікова психологія

ПСИХОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА ПАМ'ЯТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ВАДАМИ ЗОРУ

Коць М. О., канд. психол. наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології

Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки

У статті проаналізовано та здійснено емпіричне дослідження пам'яті молодших школярів навчально-реабілітаційного центру, які мають вади зору. Емпірично доведено, що у дітей молодшого шкільного віку із вадами психофізичного розвитку показники зорової пам'яті значно вищі від слухової. За результатами дослідження не виявлено дітей з дуже високим рівнем слухового запам'ятовування, що, у свою чергу, може ускладнювати процес засвоєння значного обсягу навчальної інформації.

Ключові слова: *молодший школяр, пам'ять, вади зору.*

В статье проанализировано и осуществлено эмпирическое исследование памяти младших школьников учебно-реабилитационного центра недостатками зрения. Эмпирически доказано, что у детей младшего школьного возраста с нарушениями психофизического развития показатели зрительной памяти значительно выше слуховой. По результатам исследования не выявлено детей с очень высоким уровнем слухового запоминания, что, в свою очередь, может затруднять процесс усвоения значительного объема учебной информации.

Ключевые слова: *младший школьник, память, дефекты зрения.*

Kots M. O. MEMORY PSYCHOLOGICAL SPECIFICITY OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN WITH VISUAL IMPAIRMENTS

The article analyzes and demonstrate empirical research of memory of primary school children with impaired vision who study in educational rehabilitation center. Empirically proved that primary school children with mental and physical development defects expose significantly higher visual memory indicators than

auditory ones. The exploration revealed no children with very high levels of auditory memory, which in turn can complicate the process of learning a significant amount of educational information.

***Keywords:** primary schoolchildren, memory, visual impairments*

Постановка наукової проблеми та її значення. Пам'ять є основою психічної діяльності дитини і однією із цінних властивостей людського життя. У психологічній науці вона вважається одним з провідних пізнавальних психічних процесів, оскільки пам'ять є головною основою всякого пізнання (Р. Аткинсон, А. Бергсон, А. Біне, Л. Виготський, Г. Еббінгауз, Б. Зейгарник, Т. Зінченко, П. Ліндсей, Б. Ломов, О. Лурія, С. Рубінштейн, І. Сеченов, А. Смірнов та ін.).

Пам'ять знаходиться в основі здібностей дитини, є умовою набуття знань, формування умінь і навиків. Як указував Л. С. Виготський, без неї неможлива повноцінна життєдіяльність особистості. Завдяки пам'яті дитина може досягти досить багато, її можна визначити, як здібність до набуття, зберігання і відтворення життєвого досвіду [1].

Основоположником наукового психологічного вивчення пам'яті як психологічного процесу вважається Г. Еббінгауз, який вперше експериментально намагався її дослідити, розробив методи виміру мнемічних процесів і в ході своєї дослідницької роботи встановив закономірності, яким підкоряються процеси запам'ятовування, збереження, відтворення і забування.

Без уявлень пам'яті неможлива розумова діяльність і взагалі здатність нормально жити. Людина, що позбавлена пам'яті, на думку І. М. Сеченова, постійно перебувала б у становищі новонародженого [2, с. 275]. Як указує Л. В. Черемошкіна, активізація інтересу до визначення пам'яті пов'язане із необхідністю вирішення багатьох актуальних теоретичних питань загальної організації пізнавальних процесів, а також практичних завдань оптимізації навчання, організації ефективної роботи людини у різних видах діяльності [3].

Особливо актуальним є дослідження пам'яті в молодшому шкільному віці, оскільки її розвиток в цей віковий період полягає в зміні співвідношення мимовільного та довільного запам'ятовування, образної та сюжетної-логічної пам'яті. У цей період життя дитини, як указують О. Васильєв і О. Кочерга, суттєво підвищується здатність заучувати і відтворювати матеріал, зростає продуктивність його запам'ятовування [4].

Р. М. Пріма, указує, що одним з пріоритетних завдань демократичної держави є забезпечення можливості участі особистості в життєдіяльності суспільства. При цьому особливо гостро постають питання, пов'язані з адаптацією і реабілітацією як підґрунтям інтеграції в соціальне середовище осіб з обмеженими можливостями (інвалідністю), зокрема з вадами зору [5].

У пам'яті осліплених дітей вже з раннього дошкільного віку зберігаються (іноді протягом всього життя) зорові образи навколишнього світу, в зв'язку з цим обсяг уявлень у них значно ширше і багатше, ніж у сліпих від народження. Таким чином, як указує В. В. Кудрик, зорові порушення викликають у дітей значні труднощі в пізнанні навколишньої дійсності, звужують суспільні контакти; обмежують орієнтування, можливість займатися багатьма видами діяльності, перешкоджають формуванню активної громадянської позиції. Специфіка навчання і виховання таких дітей виявляється з урахуванням загальних закономірностей і своєрідності їхнього розвитку, у диференційованому підході, застосуванні спеціальних форм і методів роботи, використанні оригінальних підручників, наочного приладдя і вправ [6].

Н. Шуленіна, вивчаючи проблеми сенсорно-перцептивної діяльності у психофізіологічному аспекті, вказує, що повне або часткове порушення функцій зорового аналізатора призводить до значних ускладнень у сфері чуттєвого пізнання і позначається на життєдіяльності людини в цілому. По-перше, відсутність повноцінного зору обмежує можливості безпосереднього чуттєвого сприймання предметів і явищ навколишнього середовища і ускладнює формування у дитини уявлень як одного з найважливіших психічних процесів. По-друге, тяжкі порушення зору зумовлюють сенсорний дефіцит, що,

відповідно, призводить до зниження рівня розвитку чуттєвого сприймання та пізнання. По-третє, від глибин и враження зору, а також сформованості у слабозорих дітей способів і прийомів пізнавальної діяльності, залежить ступінь обмеження потоку інформації [7].

Н. А. Савчук, розглядаючи проблему впровадження інклюзії як основу для організації відповідних досліджень та практичного вдосконалення форм і методів навчання дітей з освітніми проблемами в нових, незвичних для них умовах, указує, що у зв'язку з цим значної актуальності набуває знання вчителями психологічних особливостей розвитку особистості дитини як здорової, так і з певними психофізіологічними відхиленнями. Зокрема, входження дітей з вадами зору у соціокультурний простір має певні особливості. Адже дефект зору ускладнює повноцінний розвиток особистості, виникають і в процесі навчання [8].

Успішність навчальної діяльності залежить від індивідуальних особливостей психічних процесів учнів. Про це вказує Н. С. Сухоніна у своєму дослідженні розвитку чуттєвого сприймання під час навчальної діяльності молодших школярів зі зниженим зором у якому переконливо засвідчується, що діти з порушеннями зору під час роботи з арифметичним та геометричним матеріалом використовують переважно ушкоджений зір і зовсім не знають можливостей інших збережених аналізаторів [9].

О. Косова, розробляючи методику підготовки вчителів початкових класів до формування та підтримки адаптивного індивідуального середовища дитини з порушеннями зору на комп'ютерно-орієнтованих уроках вказує, що залежно від місця учня в класифікації дітей з порушенням зору та персональних психофізіологічних особливостей, розробляються компоненти адаптивного середовища, що мають орієнтуватися на підвищення ефективності сприйняття навчального матеріалу, максимальний комфорт навчання та попередження подальшої втрати зору [10].

В. Кобильченко, презентуючи загальну модель психологічного супроводу в системі спеціальних закладів освіти для дітей з порушеннями зору, актуалізує

необхідність психологічних знань, які допомогли б зрозуміти закономірності та особливості психосоціального розвитку дітей з порушеннями зору і ефективніше впливати на цей процес. Відсутність відповідних знань, на думку дослідника, стає підґрунтям для виникнення психолого-педагогічних конфліктів у навчально-виховному процесі при зіткненні вимог та інтересів його учасників (педагогів, учнів, батьків, керівників) [11].

Зосередженість на реалізації освітніх запитів кожної особистості стимулює необхідність розроблення ефективних механізмів навчальної взаємодії учнів з об'єктами шкільного освітнього середовища – предметними засобами (пристроями, наочністю, посібниками та ін.) і фігурантами цього процесу (вчителями, іншими учнями тощо). Це потребує, на думку А. Цимбалару, урахування індивідуальних особливостей школярів, що впливають на перебіг і результативність їхньої навчальної діяльності [12].

Разом з тим, не дивлячись на значну кількість досліджень з особливостей пам'яті молодших школярів, вказана проблема залишається актуальною, і особливо з практичної точки зору. Так, практична діяльність засвідчує, що пріоритетною для психологів, які працюють в системі сучасної освіти, є проблеми діагностики, корекції та розвитку пізнавальної сфери дітей, і особливо у початковій школі.

Мета статті – дослідження рівня сформованості зорової та слухової пам'яті у дітей молодшого шкільного віку з вадами зору.

Методи та методики дослідження:

– теоретичні – систематизація та узагальнення одержаної наукової інформації;

– емпіричні – методики діагностики зорового та слухового запам'ятовування.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів.

Для вивчення зорової та слухової пам'яті у дітей молодшого шкільного віку з вадами зору нами було проведено емпіричне дослідження, в якому взяло

участь учні 2-4 класів Луцького навчально-реабілітаційний центру. Загальна чисельність вибірки становила 62 особи.

Для дослідження зорового запам'ятовування в молодшому шкільному віці використовували методичний прийом, суть якого полягає у запам'ятовуванні стимульного матеріалу з набору 10 картинок [13].

Картинки пред'являлись по одній (приблизно 1 картинка в секунду). Обстежуваний повинен був відтворити весь набір картинок на вербальному рівні (назвати те, що намальоване на картинках). Порядок відтворення не мав значення. У протоколі фіксували кількість правильно відтворених картинок. За кожен правильно відтворену назву виставлявся 1 бал.

Для визначення обсягу безпосереднього запам'ятовування словесного матеріалу використовували методику запам'ятовування набору з 10 слів.

Слова пред'являлись у повільному темпі (приблизно 1 слово в секунду). Весь набір слів читали одноразово і виразно. Слова відразу відтворювались обстежуваним. Порядок відтворення значення не мав. У протоколі фіксується кількість правильно відтворених слів. За кожне правильно відтворене слово виставляється по 1 балу. Зміна слова вважалась помилкою (сонце – сонечко, вікно – вікна).

Результати, одержані за методикою дослідження зорового запам'ятовування, представлені у вигляді відсоткової діаграми (рис. 1).

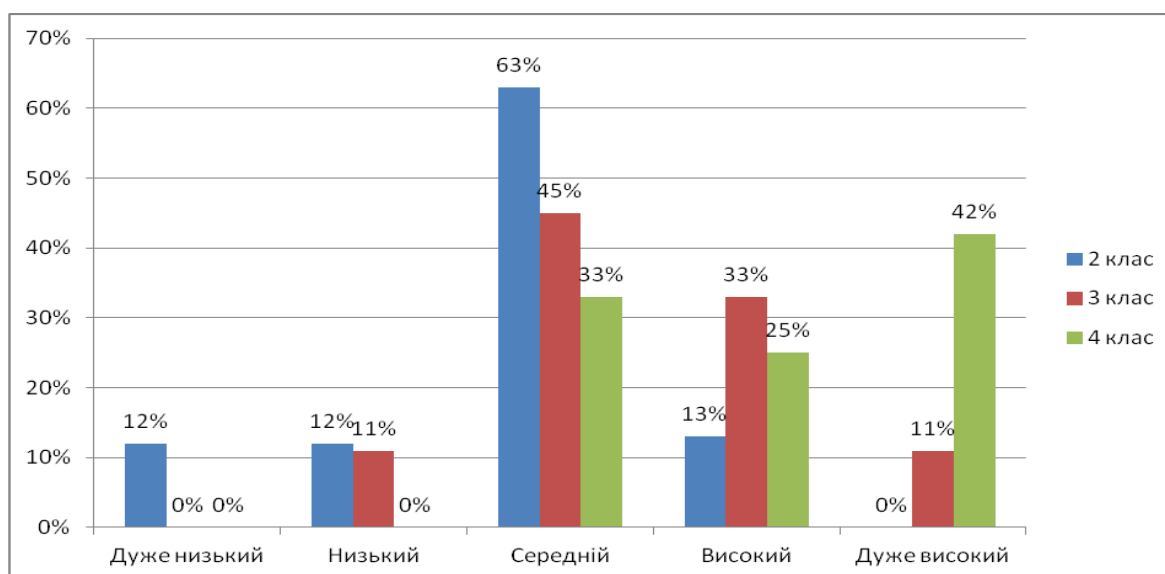

Рис. 1. Відсотковий розподіл респондентів щодо зорового запам'ятовування

За результатами проведеного дослідження, виявлено, що у другому класі переважає середній рівень зорового запам'ятовування.

Такі результати свідчать про те, що для учнів другого класу пам'ять, що пов'язана з зоровим аналізатором розвинена на низькому рівні. Звичайно, проблеми із зором накладають свій відбиток на отримані нами результати.

Серед учнів третього класу також переважає середній рівень зорового запам'ятовування.

У четвертому класі виявлено найбільше дітей з дуже високим рівнем зорового запам'ятовування.

Позитивним є той факт, що у даному класі взагалі не виявлено дітей з низьким та дуже низьким рівнем зорового запам'ятовування.

Отже, дуже низький рівень зорового запам'ятовування виявлено лише у 12% дітей 2-ого класу та низький рівень характерний для 12% дітей 2-ого класу, 11% – 3 класу та 33% – 4 класу. Таким діткам важко запам'ятовувати та вербально відтворювати те, що вони побачили. Максимальна кількість правильних відповідей не перевищує 4.

Середній рівень виявлено у більшій половині дітей 2-ого класу (63%). У третьому класі цей показник становить 45%, а в четвертому – 25%.

Найнижчий відсоток високого рівня зорового запам'ятовування виявлено у дітей другого класу (13%), у третьому класі цей показник становить – 33%, а в четвертому – 25%.

Негативним є той факт, що серед дітей другого класу взагалі немає представників дуже високого рівня зорового запам'ятовування. Майже половина учнів 4 класу мають дуже високий рівень зорового запам'ятовування (42%) та 11% третього класу.

Таким чином, представлені результати на рис. 1 дають підстави стверджувати, що чим старша дитина, тим показники зорового запам'ятовування вищі.

Результати, отримані у ході проведення дослідження щодо визначення обсягу безпосереднього запам'ятовування словесного матеріалу відображені на рис 2.

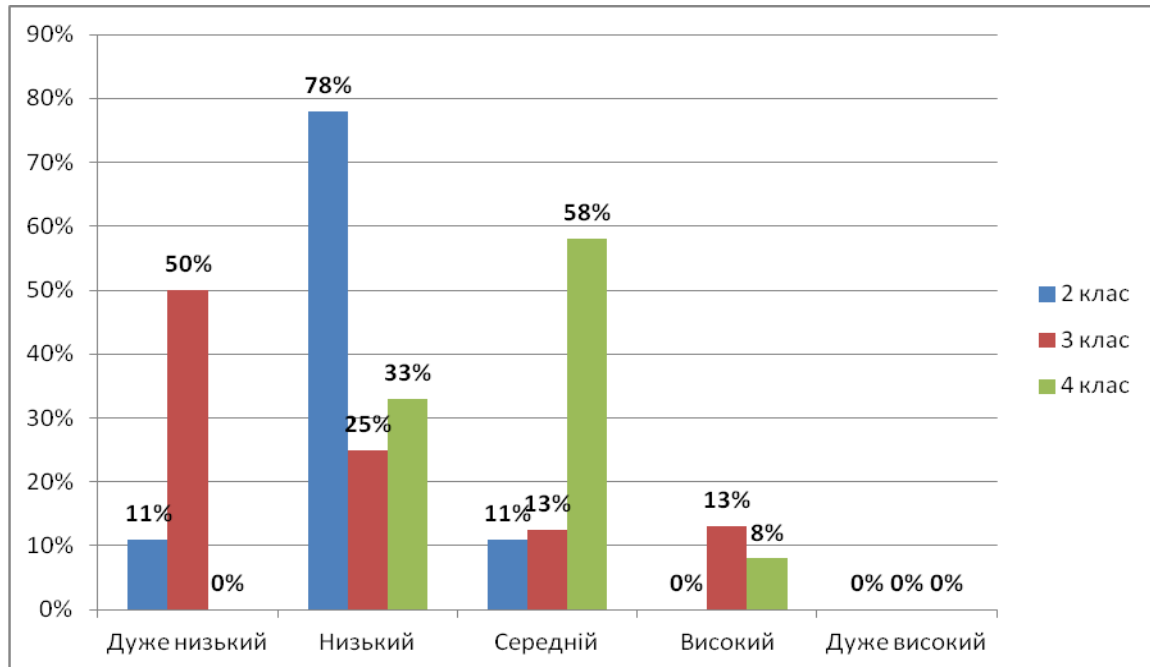

Рис. 2. Порівняльний аналіз учнів 2-4 класів за рівнем слухового запам'ятовування

Проведення діагностики, спрямованої на визначення рівня слухового запам'ятовування показало, що у більшості дітей другого класу низький показник. Серед досліджуваних не виявлено дітей із високим та дуже високим рівнем слухового запам'ятовування.

Для учнів третього класу характерний дуже низький рівень та низький рівень слухового запам'ятовування.

Середній рівень виявлено у більшості опитаних дітей.

Таким чином, серед опитаних респондентів не виявлено дітей з дуже високим рівнем слухового запам'ятовування, а також показники високого рівня незначні (13% учнів 3-ого класу та 8% учнів 4-ого класу)

Найбільший відсоток середнього рівня слухового запам'ятовування виявлено у дітей 4-ого класу (58%), а низький – школярів 2-ого класу (78%).

У половини респондентів з 3-ого класу низький рівень слухового запам'ятовування.

Таким чином, дані, відображені на рис. 2, засвідчують про неспроможність респондентів запам'ятовувати на слух великий обсяг інформації.

Висновки. Визначено, що високорозвинена пам'ять дає можливість кожному учневі краще пізнати навколишній світ, дослідити власну особистість.

Доведено, що пам'ять – важливий складник пізнавальної діяльності особистості учня, причому не лише чуттєвої, а й раціональної, що забезпечує його включення в практичну діяльність. Саме тому вона дозволяє кожному накопичувати, зберігати і згодом використовувати особистий життєвий досвід, в ній зберігаються знання і навички.

За результатами порівняльного аналізу нами виявлено, що, незважаючи на вади зору, у досліджуваних показники зорової пам'яті значно вищі від слухової.

Визначено причини таких низьких показників пам'яті, серед яких виокремили:

- безпосередньо ті, які пов'язані з вадами зору;
- низький рівень концентрації уваги;
- несприятливий психологічний мікроклімат у колективі;
- несприятливі умови для особистісного зростання дитини;
- психологічні проблеми, що виникають під час навчання.

Перспективи подальшого вивчення окресленої проблематики ми вбачаємо у емпіричних дослідженнях значно більшої чисельності вибірки досліджуваних та розробки психолого-педагогічних засад для роботи із дітьми з вадами психофізичного розвитку.

Література

1. Виготский Л. С. Память и ее развитие в детском возрасте // Лекции по психологии / Л. С. Виготский. – М. : Владос, 1999. – 234 с.

2. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. – СПб : Питер, 2001. – 592 с.

3. Сухоніна Н. С. До проблеми розвитку чуттєвого сприймання під час навчальної діяльності молодших школярів зі зниженим зором / Н. С. Сухоніна // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Зб. наук. праць ; за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Вип. II. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2011. – 288 с.

4. Кочерга О. Психічне здоров'я молодшого школяра / О. Кочерга, О. Васильєв // Бібліотека психолога. – 2003. – С. 40–57.

5. Пріма Р. М. Адаптація і реабілітація осіб з вадами зору як соціальна проблема / Р. М. Пріма // Сучасний світ і незрячі : Матеріали VI-VII Міжнародних науково-практичних конференцій (27-29, 09 2012 р., 23-25, 10 2013 р.). – Луцьк : ПП. Іванюк В. П., 2014. – С. 99–105.

6. Кудрик В. В. Світоглядні орієнтації особистості з вадами зору / В. В. Кудрик // Сучасний світ і незрячі : Матеріали VI-VII Міжнародних науково-практичних конференцій (27-29, 09 2012 р., 23-25, 10 2013 р.). – Луцьк : ПП. Іванюк В. П., 2014. – С. 41–44.

7. Шуленіна Н. Проблема сенсорно-перцептивної діяльності у психофізіологічному аспекті / Н. Шуленіна // Дефектологія : наук.-метод. журнал. – 2009. – № 1 (51). – С. 26–28.

8. Савчук Н. А. Особливості інклюзії для дітей із вадами зору / Н. А. Савчук // Сучасний світ і незрячі : Матеріали VI-VII Міжнародних науково-практичних конференцій (27-29, 09 2012 р., 23-25, 10 2013 р.). – Луцьк : ПП. Іванюк В. П., 2014. – С. 122–124.

9. Сухоніна Н. С. До проблеми розвитку чуттєвого сприймання під час навчальної діяльності молодших школярів зі зниженим зором / Н. С. Сухоніна. // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Зб. наук. праць ; за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Вип. II. – Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2011. – С. 234–241.

10. Косова О. Адаптивне індивідуальне середовище дитини з порушеннями зору на комп'ютерно-орієнтованих уроках / О. Косова // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. – 2011. – № 1-2 (31-32). – С. 49–50.

11. Кобильченко В. Загальна модель психологічного супроводу в системі спеціальних закладів освіти для дітей з порушеннями зору / В. Кобильченко // Дефектологія : наук.-метод. журнал. – 2008. – № 2 (48). – С. 19–22.

12. Цимбалару А. Особливості організації взаємодії молодших школярів з освітнім середовищем на різних етапах навчального процесу / А. Цимбалару // Початкова школа : наук.-метод. журнал. – 2013. – № 8. – С. 12–16.

13. Гоян І. М. Методика діагностики психічного розвитку дітей / І. М. Гоян, А. А. Палій // за ред. А. А. Палія. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. – 434 с.